

Public Interest and Resources Allocation in the Liberal-Participatory Governance

Ebrahim Abdipourfard¹, Mehrad Momen²

1.°Professor, Department of Private Law, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran, Email: drabdipour1@gmail.com

2.°Ph.D. Student, Department of Public Law, Faculty of Law, Qom University, Qom, Iran, (Corresponding Author), Email: m.momen@stu.qom.ac.ir

Abstract

Drawing upon a public finance law approach and employing a novel tripartite analytical framework of "conceptualization, institutionalization, operationalization," the present study seeks to explicate the dialectic among the dominant legal-ideological strata, the institutional configuration, and the executive mechanisms of public resources allocation, with an emphasis on the public interest within the liberal-participatory governance system. The research hypothesis rests on the proposition that an analysis of the public interest which fails to disaggregate the levels of "concept, institution, and operation" engenders a fallacy of understanding, for each governance paradigm bridges the gap between theoretical ideals and allocative realities through a systematic nexus among these three levels. The research question asks: upon which ontological-epistemological logic does the liberal-participatory paradigm (with the governance system of the United States as a case study) conceptualize the public interest, within which structure does it institutionalize it, and through which legal-administrative instruments does it render it operational? It appears that within this paradigm, the public interest is conceptualized as the aggregated preference of individuals, grounded in methodological individualism; institutionalized within a distributed and competitive structure; and operationalized through procedural rationality - a characterization whereby justice inheres not in the outcome but in the equitable observance of the rules of the game. Moving beyond purely descriptive-normative approaches, the present study, aimed at filling this lacuna, applies the tripartite analytical framework in order to lay bare the logic of power latent behind every claim invoking the public interest. This model enables us to capture contradictions - for instance, where the "concept" is just, yet the "institution" that interprets it expropriates it in favor of an unjust "operation." The novelty of this study lies in the shift from the substantive question "What is the public interest?" to the procedural question "Who constructs it, and how?" The ultimate aim of the study is not to offer yet another normative criterion, but to furnish a robust instrument for the requisite scrutiny of power in the realm of governance over public resources.

Keywords: Public Interest Theory, Public Resources Allocation, Liberal-Participatory Paradigm, Public Law Theory, Public Financial Law.

Received:

02/01/2026

Revised :

08/02/2026

Accepted:

24/02/2026

Published

online:

28/03/2026

How To Cite: Abdipourfard, E & Momen, M. (2025). Public Interest and Resource Allocation in the Liberal-Participatory Governance, *Journal of Comparative Public Law*, 3(1). 93-124. <https://www.doi.org/10.22091/cpl.2026.15635.1110>

Extended Abstract

This study, adopting an interdisciplinary approach within Public Financial Law and deploying a novel, tripartite analytical model, seeks to explicate the dialectic between the public interest and resources allocation within the liberal-participatory governance paradigm. This three-tiered model, grounded on the three pillars of “conceptualization, institutionalization, and operationalization,” furnishes a methodological instrument for dissecting the internal logic of power latent behind every claim invoking the public interest. The foundational hypothesis of this inquiry is that an analysis of the public interest undertaken without a systematic disaggregation and formulation of these three levels engenders a methodological fallacy; for each governance paradigm articulates and manages the gap between its theoretical ideals and practical realities through a systematic, legitimacy-conferring nexus among these three levels. The central research question is: on what ontological-epistemological logic does the liberal-participatory paradigm, with a focus on the case study of the United States governance system, conceptualize the public interest, within what institutional architecture does it consolidate that conception, and through which legal-administrative instruments does it render it concrete? The fundamental innovation of this research lies in the transition from the essentialist and static question, “What is the public interest?” to the critical and procedural question, “Who constructs it, and how?” The ultimate objective is not to propose yet another criterion for the collective good, but to provide a rigorous analytical instrument for scrutinizing and laying bare the logic of power embedded within any governance discourse concerning public resources. At its deepest layer, the liberal paradigm rests upon an individualist social ontology rooted in the Kantian postulate of autonomy. Within this intellectual tradition, the self-governing, rational individual is posited as the sole authentic reality and the ultimate unit of analysis, while the “public” or “society” as an a priori entity is denied. The “public,” in this reading, is a secondary, constructed, and derivative phenomenon, arising merely from the aggregation of pre-existing individuals, and possesses no independent identity or good beyond the goods of its constituent members. This methodological individualism is conjoined with a market-centric, pragmatic epistemology that locates objectivity in the quantification of outcomes and economic efficiency. Within this framework, the “interest” is reduced to a cognitive-calculative project, and two principal mechanisms are prescribed for its discovery and measurement: the competitive market as the revealer of individual preferences, and cost-benefit analysis as a simulator of the market within the state bureaucracy. The product of this combination is an image of society as a vast economic enterprise, where the goal of governance is defined as the maximization of collective utility, i.e., efficiency. These foundations set the stage for a permanent discursive tension between two dominant discourses: the utility-based/economic discourse and the rights-based/deontological discourse. The former, the governing spirit of policymaking and regulation, defines the public interest as the aggregate preference of individuals and a positive objective for maximizing total welfare, imposing efficiency criteria such as Pareto and Kaldor-Hicks

efficiency upon policy reasoning. Conversely, the rights-based discourse, rooted in Kantian deontology and embodied in constitutional and fundamental rights, functions as a negative, delimiting moral constraint. In this discourse, the individual is an end-in-itself, and the public interest, rather than a positive goal, becomes a forbidden frontier for collective intervention. Its mission is the safeguarding of the private sphere and the autonomous dignity of individuals against encroachment by the majority or the state. This ontological schism between the collective and the individual institutionalizes a constructive, yet simultaneously challenging, tension at the heart of liberalism. The liberal paradigm lacks a final meta-narrative for resolving this conflict and instead advances its management through its specific institutional structures and legal doctrines. This theoretical tension is translated, at the level of institutionalization, into a complex political architecture of “checks and balances,” whose defining characteristic is the deliberate and competitive dispersal of interpretive authority over the public interest. Liberalism eschews any unitary, monopolistic authority in defining the collective good, viewing it as the fountainhead of despotism. Consequently, the competence to define and execute the public interest is distributed among three principal institutions, each animated by distinct legitimating logics. The Legislature, deriving its legitimacy from electoral accountability and popular sovereignty, defines the public interest as the numerical will and aggregated preferences of citizens, manifested in statutory law. However, this narrative is perpetually vulnerable to the twin pathologies of the tyranny of the majority and capture by special interests. Alongside it, independent regulatory agencies, designed to insulate complex decisions from political vicissitudes, ground their legitimacy upon claims of expertise, scientific neutrality, and instrumental rationality. The central instrument of these institutions is cost-benefit analysis, which, by reducing all values to the monetary numéraire, construes the public interest as economic efficiency, yet is itself confronted with the perils of a democratic legitimacy deficit and the myth of technocratic neutrality. Finally, the Judiciary, as ultimate arbiter and counter-power, derives its legitimacy from fidelity to the Constitution and the principle of the rule of law. Its inherent mission is not the positive definition of the content of the public interest, but the delineation of the forbidden frontiers for the actions of the other two institutions through the doctrine of stringent judicial review. Its principal function is the management of the paradigmatic tension between collective utilitarianism and individual rights-centrism, by according decisive priority to the latter in cases of conflict. The liberal public interest is the outcome of this institutionalized struggle, and its legitimacy resides not in intrinsic truth, but in adherence to procedural rationality. At the executive and operational level, this paradigmatic confrontation is embodied in two conflicting legal doctrines that provide concrete and binding directives for the allocation of public resources. Cost-benefit analysis constitutes the institutionalized crystallization of the utility-based discourse and the triumphant representative of instrumental rationality at the heart of the state. Within this framework, an action is deemed to serve the public interest so long as its quantified benefits exceed its costs. This methodology, by mandating the monetary valuation of all things, elevates market logic to the sole valid

logic for evaluating collective action. A radical critique of this doctrine regards it as a potent ideology that systematically privileges the interests of the wealthy, disregards qualitative and non-market values, and legitimizes distributive injustice under the guise of scientism and calculation. In stark contrast, the Public Trust Doctrine creates a schism and an internal counter-discourse within the dominant individualistic-utilitarian fabric. This doctrine, with its roots in Roman law, elevates the public to a trans-historical, intergenerational entity and identifies the state not as owner, but as trustee and fiduciary of shared natural and cultural resources. According to this doctrine, the public interest is equated with the preservation and intact transmission of this heritage to future generations, and its operational logic is one of precaution, restraint, and stewardship, standing in direct opposition to the short-term optimization and maximization logic of cost-benefit analysis. The liberal-participatory paradigm, by refraining from offering any fixed, universal, substantive definition of the collective good, furnishes a profoundly procedural and institutional response to the problem of public resource allocation. In this paradigm, the public interest is not a discovered truth, but the provisional winner of a perpetual institutional game, whose cardinal rule is the prohibition of monopoly and the compulsion to reason-giving. The strength of this model lies in the rationalization of power, the institutionalized containment of despotism, the safeguarding of individual autonomy, and the creation of a space for pluralism, experimentation, and corrigibility through institutional competition. Yet, its inherent and tragic weakness resides precisely here. The rules of this fair game - namely, methodological individualism, formal equality, and economic efficiency- can themselves become ideological instruments for the reproduction and entrenchment of existing structural inequalities. This paradigm, ultimately, lacks the rhetoric and the tools necessary to identify the roots of inequality and to offer a radical response to them. Hence, the public interest constructed within this arena can, and often does, become a distorted image of the collective good, mirroring established power relations rather than critiquing them. This is the ultimate paradox of liberalism: a system designed to check and balance power can foster the subtlest and most legitimate form of domination.

Keywords: Public Interest Theory, Public Resources Allocation, Liberal-Participatory Governance, Public Law Theory, Public Financial Law.

منفعت عمومی و تخصیص منابع در پارادایم لیبرال-مشارکتی

ابراهیم عبدی پور فرد^۱، مهرداد مؤمن^۲

۱. استاد، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران. رایانامه: drabdi pour1@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: m.momen@stu.qom.ac.ir

چکیده

پژوهش حاضر با رویکرد حقوق مالی عمومی و بهره‌گیری از یک الگوی تحلیلی سه سطحی بدیع «مفهوم‌سازی، نهادینه‌سازی، عملیاتی‌سازی» در پی تبیین دیالکتیک لایه‌های حقوقی ایدئولوژیک حاکم، صورت‌بندی نهادی و مکانیسم‌های اجرایی تخصیص منابع عمومی با تأکید بر منفعت عمومی در نظام حکمرانی لیبرال‌مشارکتی است. فرضیه پژوهش بر این استوار است که تحلیل منفعت عمومی بدون تفکیک سطوح «مفهوم و نهاد و عمل»، به مغالطه در فهم منجر می‌شود؛ چراکه هر پارادایم حکمرانی، شکاف میان آرمان‌های نظری و واقعیت‌های تخصیصی را از طریق پیوند سیستماتیک میان این سه سطح پر می‌کند. پرسش پژوهش این است که پارادایم لیبرال‌مشارکتی (با مطالعه موردی نظام حکمرانی ایالات متحده)، با تکیه بر کدام منطق دوگانه هستی‌شناختی-معرفت‌شناختی، منفعت عمومی را مفهوم‌سازی، در کدام ساختار نهادی تثبیت و از طریق کدام ابزارهای حقوقی‌اداری عینیت می‌بخشد؟ به نظر می‌رسد در این پارادایم، منفعت عمومی به مثابه ترجیح تجمیعی افراد، بر پایه فردگرایی روش‌شناختی مفهوم‌سازی، در ساختاری توزیع یافته و رقابتی نهادینه و از مجرای عقلانیت رویه‌ای عملیاتی می‌شود؛ وصفی که عدالت نه در نتیجه، بلکه در رعایت منصفانه قواعد بازی نهفته است. پژوهش حاضر با هدف پر کردن این خلأ، از رویکردهای توصیفی-هنجاری صرف عبور کرده و با کاربست چارچوب تحلیلی سه سطحی، در پی بران‌سازی منطق قدرت نهفته در پشت هر ادعای ارجاع به منفعت عمومی است. این مدل به ما امکان می‌دهد تا تناقضات را شکار کنیم؛ مثلاً جایی که «مفهوم» عادلانه است، اما «نهاد» مفسر آن را به نفع یک «عمل» غیرعادلانه مصادره می‌کند. نوآوری این پژوهش در گذار از پرسش ماهوی «منفعت عمومی چیست؟» به پرسش فرآیندی «چه کسی و چگونه آن را می‌سازد؟» نهفته است. هدف نهایی پژوهش، ارائه یک معیار دیگر نیست، بلکه فراهم آوردن ابزاری متقن برای پایش بایسته قدرت در ساحت حکمرانی بر منابع عمومی است.

واژگان کلیدی: نظریه منفعت عمومی، تخصیص منابع عمومی، پارادایم لیبرال‌مشارکتی، نظریه حقوق عمومی، حقوق مالی عمومی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۲
تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۱۱/۱۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۵
تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۵/۰۱/۰۸

مقدمه

پارادایم لیبرال مشارکتی،^۱ به مثابه سایبان گفتمانی مسلط بر حیات سیاسی حقوقی غرب مدرن، روایتی ویژه و به‌غایت پیچیده از نسبت حکمرانی و خیر جمعی ارائه می‌دهد. در این روایت، مفهوم منفعت عمومی نه به‌عنوان انگاره‌ای ایستا یا پیشینی که در تلاقی پرتنش سه جریان بنیادین دائماً تعریف و بازتعریف می‌شود؛ هستی‌شناسی اجتماعی فردگرایانه که فرد خودآیین و عقلانی را واحد تحلیل نهایی می‌انگارد؛ معرفت‌شناسی عمل‌گرای فایده‌بنیاد که عینیت را در کمّی‌سازی نتایج و کارایی می‌جوید و ساختار سیاسی مبتنی بر تفکیک و توزیع قدرت که مشروعیت را در پراکندگی مراجع تصمیم‌گیری و نظارت چند سویه می‌داند (ویژه و یحیی‌زاده، ۱۴۰۲: ۱۴۱-۱۶۹). این سه محور در یک دیالکتیک تثلیثی، معماری مفهومی و نهادی خاصی را می‌آفریند که از دل آن منفعت عمومی در شمایل پدیده‌ای چندساحتی، مناقشه‌برانگیز و رویه‌ای سر بر می‌آورد.

هدف این پژوهش فراتر از توصیف تاریخی یا حقوقی این پارادایم که کالبدشکافی منطق درونی، تعارضات ساختاری و دینامیسم مشروعیت‌بخشی آن است. پرسش محوری این است: چگونه این سه بنیان به‌ظاهر مجزا (فرد، کارایی، تفکیک قوا)، در یک چرخه مشروعیت‌ساز متلازم و متقابلاً مقوم به هم پیوند می‌خورند؟ چگونه این چرخه، منفعت عمومی را از قلمرو آرمان‌های انتزاعی فلسفی به سطحی برساخته نهادی گفتمانی تقلیل می‌دهد که هم‌زمان هم توجیه‌گر مداخله تنظیم‌گرایانه دولت در بازار و جامعه است و هم مهم‌ترین قید تحدیدگر آن به شمار می‌آید؟ به بیان دیگر، چگونه لیبرالیسم موفق می‌شود پروژه ظاهراً پارادوکسیکال دولت محدود مداخله‌گر را از طریق همین مفهوم سیال، هم متجلی سازد و هم مشروعیت بخشد؟

فرضیه راهنمای پژوهش آن است که پاسخ لیبرالیسم به مسئله تخصیص منابع عمومی، درنهایت یک پروژه عقلانی‌سازی قدرت در دو ساحت موازی است: عقلانی‌سازی از طریق کمّی‌سازی و تکنیکی‌سازی گفتمان خیر (با محوریت کارایی اقتصادی) و عقلانی‌سازی از طریق رویه‌سازی و نهادینه‌سازی فرآیند تصمیم‌گیری (با محوریت حقوق عمومی). این پروژه دو وجهی، موفق می‌شود تعارض ذاتی و گریزناپذیر

1. Liberal-Participatory Paradigm

پارادایم (یعنی تعارض بین تجميع فايده گرايانه خواسته‌هاي فردي و احترام وظيفه گرايانه به خودآييني فرد) را با مديريت آن ممكن سازد. منفعت عمومي در اين خوانش، ديگر يك پاسخ نيست؛ بلكه خود، صورت‌بندي نهادي همان پرسش بنيادين است: چگونه مي‌توان جمع را بدون ذبح فرد و فرد را بدون انحلال جمع، اداره كرد؟

۱. مفهوم‌سازی

اگر حکمرانی لیبرال را به یک نمایشنامه بزرگ تشبیه کنیم، منفعت عمومی نقشی است که خطوط گفتار آن نه در یک تک‌صدایی محض، بلکه در میانه رقابتی پیچیده بین چندصدایی (یا نظام‌های گفتگومانی رقیب) و ذیل صحنه‌آرایی بنياديني که بر تمامی شاکله نمایش سیطره دارد، نگاشته می‌شود (منصوریان و شیبانی، ۱۳۹۵: ۱۱۷-۱۴۲). مبحث نخست می‌کوشد تا این معماری مفهومی عمیق را آشکار سازد. در اینجا پرسش این است: کدام پیش‌فهم‌ها و پیش‌فرض‌ها، انگاره‌های هستی‌شناختی و مبانی معرفت‌شناختی، امکان ظهور هرگونه ادعایی درباره منفعت عمومی در پارادایم لیبرال را از پیش فراهم و مقید می‌سازند؟

پاسخ در سه لایه درهم‌تنیده نهفته است؛ دو چارچوب گفتگومانی مسلط (گفتگمان فايده‌بنیاد-اقتصادی و گفتگمان حق‌بنیاد-وظيفه‌گرا) که محتوا و دلالت ادعای منفعت عمومی را شکل می‌دهند و تصویر فرد اتمی شده در یک حوزه اجتماعی تجميع‌پذیر که این دو گفتگمان را روح می‌بخشد. بر این اساس، مفهوم‌سازی لیبرال از منفعت عمومی، پیش و بیش از آنکه پاسخی به مسئله عمومی باشد، نمودی از یک معماری فکری خاص است که در چارچوب آن، عموم به‌مثابه کلیتی پیشینی نفی شده و منفعت به پروژه‌ای شناختی محاسباتی تقلیل می‌یابد.

مناقشه پارادایم لیبرال بر سر سرشت منفعت عمومی، در گام نخست در قالب تقابل دو گفتگمان کلان فايده‌بنیاد و حق‌بنیاد رخ می‌نماید. اما این تقابل، ریشه در ژرف‌ساخت‌های نظری عمیق‌تری دارد که هم از آن‌ها تغذیه می‌شود و هم به آن‌ها مشروعیت می‌بخشد. برای درک تمامیت این منظومه فکری، بایستی مبانی هستی‌شناختی و روش‌شناختی این دو گفتگمان را که در حقیقت دو روی یک سکه هستند، مورد واکاوی قرار داد. این مبانی را می‌توان در یک سه‌گانه مفهومی محوری خلاصه کرد: فردگرایی اتمیستی در مقام

واحد تحلیل نهایی، عقلانیت ابزاری در مقام محرک کنش و تجمیع‌پذیری در مقام روشی برای ساخت امر جمعی.

این سه گانه هم مولد گفتمان فایده‌گرایی است و هم شرط امکان ظهور گفتمان حق‌محوری را، به‌عنوان واکنشی دفاعی به آن، فراهم می‌آورد. بنابراین هستی‌شناسی اجتماعی خاص لیبرالیسم، عموم را به یک پدیده ثانوی و مشتق فروکاسته و معرفت‌شناسی عمل‌گرای آن، منفعت را به مسئله‌ای کمی و محاسباتی بدل می‌سازد. در بطن این گذار است که سیاست به اقتصاد، اخلاق به حسابگری و جامعه به بازار استحاله می‌شود. در ژرف‌ترین لایه خود، پارادایم لیبرال بر هستی‌شناسی اجتماعی رادیکالی استوار است که ریشه‌های فلسفی آن را می‌توان در انگاشت کانتی خودآیینی و عامل اخلاقی خودقانون‌گذار جست‌وجو کرد. در این سنت، فرد جدا شده، خودبنیاد و پیشا-اجتماعی، یگانه واقعیت اصیل و غیرقابل تقلیل در تحلیل اجتماعی دانسته می‌شود (کانت، ۱۷۸۵). در این منظومه فکری که به فردگرایی روش‌شناختی موسوم است، پدیده‌های کلان اجتماعی، از جامعه و دولت تا طبقه و ملت، همگی بر ساخته‌هایی ثانوی و انتزاعی و فاقد وجود مستقل ذاتی تلقی می‌گردند (Watkins, 1952: 22-43; Elster, 1982: 453-482; Lukes, 1970: 76-88; Hayek, 1942: 267-291).

این انگاره، وارونگی کامل سنت‌های ارگانیستی پیشامدرن و نیز رقیبان جمع‌گرا و جامعه‌گرا و جماعت‌گرای مدرن (نظیر سوسیالیسم و کمونیسم) است که در آن‌ها فرد جزئی از کل بزرگ‌تری محسوب می‌شد که هویت و غایت او را معین می‌ساخت. در فردگرایی لیبرال، این رابطه وارونه می‌شود. کل، چیزی جز حاصل جمع افراد و گاه حتی کمتر از آن، نیست.

در قلب این تحول، معیارهای کارایی (بهینگی پارتو و کفایت کالدور-هیکس) قرار دارند که چارچوب گفتمانی و مرزهای استدلال مشروع و مقبول را تعریف و تحمیل می‌کنند. کارایی پارتو با ابتنا بر اصل صلب عدم تضرر فردی، نوعی اتوپیای محافظه‌کارانه بنا می‌نهد که هرگونه تغییر بنیادین را منوط به اجماع همگانی نموده و بدین‌سان، وضع موجود را تطهیر و تقدیس می‌کند. در مقابل، کارایی کالدور-هیکس با ابتنا بر مفهوم جبران فرضی، ایدئولوژی عمل‌گرایانه-اصلاح‌طلبانه لیبرال را تجسم می‌بخشد و دروازه‌ای به روی طرح‌های توسعه‌ای و مداخلات بازتوزیعی دولت می‌گشاید. این دو معیار در رکاب هم یک رتوریک مشترک از بهینه‌سازی، بیشینه‌سازی و ترازنامه اجتماعی پدید می‌آورند که امکان مقایسه صوری و کمی سیاست‌های

به‌غایت متفاوت و متعارض را فراهم می‌سازد. با این حال، این عینیت‌نمایی کمی، بر بستری از پیش‌فرض‌های بحث‌برانگیز نظیر هم‌ارزی صوری و بی‌التفات نسبت به ماهیت ارزش‌ها، تقلیل‌پذیری همه ارزش‌ها به واحد پولی و تمرکز صرف بر اندازه کل مطلوبیت استوار است. بنابراین، کارایی در این پارادایم هرگز یک کشف بی‌طرفانه نیست، بلکه یک چارچوب جهت‌دار است که گفتمان اقتصادی و کمی را تقویت کرده و گفتمان‌های اخلاقی، کیفی و توزیعی را به حاشیه می‌راند یا وادار به ترجمه به زبان هزینه‌فایده می‌کند.

در نهایت منفعت عمومی تعریف شده توسط این پارادایم، تصویری از جامعه به‌مثابه‌نگاهی اقتصادی ارائه می‌دهد که هدف آن بیشینه‌سازی سود جمعی است. این امر، ذات عقلانی‌سازی تکنوکراتیک در لیبرالیسم است: جایگزینی پرسش سیاسی «چه کسی چه می‌گیرد و چرا؟» با پرسش اقتصادی «چگونه مجموع را بیشینه کنیم؟».

با اتکا بر هستی‌شناسی فردگرایانه، معرفت‌شناسی بازارمحور لیبرالیسم، در شق فایده‌گرایانه و اقتصادی آن، بر عقلانیت ابزاری استوار است و در دو مکانیسم اصلی (بازار به‌مثابه‌مکاشفه‌گر ترجیحات و تحلیل هزینه‌فایده^۱ به‌مثابه‌شبیه‌ساز بازار دولتی) متجلی می‌شود. در این معرفت‌شناسی، بازار رقابتی یک ابزار ایدئال برای کشف و تجمع اطلاعات به شمار می‌رود. فرض بر این است که افراد عقلانی، ترجیحات و ارزش‌گذاری‌های ذهنی خود را از طریق عمل مبادله و تمایل به پرداخت در میدان رقابت آشکار می‌کنند. در موارد شکست بازار نیز، دولت با ابزار تحلیل هزینه‌فایده ابتکار عمل را به دست می‌گیرد (Sunstein, 2002: 18-46) و درصدد برمی‌آید تا منطق بازار را در درون بوروکراسی خود شبیه‌سازی نماید. از این رو، کلیه پیامدهای یک تصمیم دولتی به واحد پولی تقلیل می‌یابد و ارزش آن بر اساس تمایل به پرداخت افراد، برآورد می‌شود. حاصل جمع مثبت هزینه‌ها فایده‌ها، حاکی از افزایش منفعت عمومی است. این فرآیند، منفعت عمومی را از مقوله‌ای سیاسی به مسئله‌ای محاسباتی تقلیل می‌دهد.

در تقابل با این جریان فایده‌بنیاد، گفتمان حق‌بنیاد به‌مثابه‌یک قید اخلاقی تحدیدگر عمل می‌کند. در این گفتمان که ریشه در وظیفه‌گرایی کانت دارد، فرد غایت‌فی‌نفسه است و نمی‌توان او را به ابزاری محاسباتی برای بیشینه‌سازی رفاه جمعی تقلیل داد. در این چارچوب، منفعت عمومی از یک هدف ایجابی به یک قید

سلبی تبدیل می‌شود: صیانت از ساحت خصوصی افراد در برابر تعرض قدرت جمعی. مشروعیت هر اقدام دولتی در این نگاه، منوط به عدم تعرض به حریم حقوق فردی است (Rawls, 1971).

بدین ترتیب، مفهوم‌سازی لیبرال از منفعت عمومی ذاتاً مشتق و تنش‌آلود است. یک شق، محتوای غایت‌گرا و جمع‌گرا^۱ دارد که از مجرای بازار و تحلیل هزینه‌فایده، عینیت منفعت را در کارایی کمی جست‌وجو می‌کند. شق دیگر، قالب وظیفه‌گرا و فردگرا^۲ دارد که از مجرای حق‌محوری، عینیت را در محارست کرامت و خودآیینی فرد تعریف می‌کند (دیلمی و همکاران، ۱۴۰۴: ۱-۲۵).

این دوپارگی، تنش‌ی سازنده و هم‌زمان چالش‌برانگیز را در قلب لیبرالیسم نهادینه می‌کند که محرک پویایی و نیز آسیب‌پذیری آن است. نظام لیبرال فاقد یک فراروایت برای حل این تعارض است و آن را از طریق نهادها (مانند دستگاه قضائی) و دکترین‌های حقوقی (مانند بازبینی سختگیرانه) مدیریت می‌کند. در این مدیریت، حق‌محوری اغلب به سازوکار وتو یا سنگر دفاعی فرد در برابر هژمونی گفتمان فایده‌بنیاد فراز می‌آید و تحذیر می‌کند که عقلانیت ابزاری هرگز نباید عقلانیت اخلاقی را به محاق برد. افزون بر دو گفتمان محوری فایده‌گرایی و وظیفه‌گرایی، پرسش از منفعت عمومی در پارادایم لیبرال، ناگزیر به دو پرسش بنیادین‌تر می‌نگرد. نخست، «عموم کیست و از چه تشکیل شده است؟» و دوم، «منفعت او چگونه شناخته و اندازه‌گیری می‌شود؟».

از آنجا که تنها فرد اصیل انگاشته می‌شود، منفعت عمومی نمی‌تواند خیری عینی، فرافردی و مستقل از منافع تشکیل‌دهندگان باشد. هر ادعایی در این باب تنها زمانی معنادار است که قابل تقلیل به خیرها، ترجیحات یا رضایت افراد باشد. بدین ترتیب، منفعت عمومی ذاتاً مشتق، ثانوی و وابسته قلمداد می‌شود؛ هستی آن حادث و صرفاً محصول عمل تجميع افراد از پیش موجود و خودبنیاد است.

این نگاه اساساً امکان طرح هرگونه منفعت جمعی فرافردی، نظیر عظمت ملی، همبستگی اجتماعی، یا شکوفایی تمدنی به مثابه ارزش‌هایی اصیل را زیر سؤال برده یا به لفاظی بی‌مسما تنزل می‌دهد. هستی‌شناسی لیبرال، همه افراد را در هیئت واحدهای هم‌ارز تصور می‌کند که هر فرد یک واحد مستقل، یک صدا یا

1. Teleological and Collectivistic
2. Deontological and Individualistic

یک ذی حق است. این تجردسازی و صورتی سازی، هم سنگ بنای دموکراسی عددی (یک نفر، یک رأی) و هم پیش فرض محاسبات فایده گرایانه (بیشینه سازی مجموع مطلوبیت) در لیبرالیسم است.

در یک جمع بندی مفهوم سازی لیبرال از عموم و منفعت بر یک دوگانه هستی شناختی-معرفت شناختی^۱ استوار است که هندسه آن، مرزهای امکان و امتناع را در این پارادایم ترسیم می کند. در لایه هستی شناختی، فردگرایی اتمیستی، عموم را به یک تجمیع آماری از واحدهای مجزا و هم شکل تقلیل می دهد و هرگونه کلیت پیشینی یا خیر فراقردی را انکار می کند. در لایه معرفت شناختی، معرفت شناسی بازارمحور، منفعت را به یک مسئله محاسباتی کشف و تجمیع ترجیحات فردی از طریق مکانیسم قیمت یا شبیه سازهای بوروکراتیک آن تبدیل می سازد. حاصل این ترکیب، تصویری از جامعه به مثابه یک مجموعه آماری است که در آن حکمرانی مطلوب، معادل مدیریت بهیئه این مجموعه بر مبنای داده های به دست آمده از رفتار اعضایش است.

این بنیان ها، هم زمان شرایط امکان گفتمان فایده بنیاد (که بر تجمیع کمی تأکید دارد) و گفتمان حق بنیاد (که بر قداست واحدهای مجزا اصرار می کند) هستند. این معماری منفعت عمومی را به شدت فردگرا، کمی گرا و مشتق پذیر از رفتار بازار می سازد. قدرت این معماری در ایجاد توهم یک علم اجتماعی بی طرف و دقیق است که می تواند پاسخ های روشن و متقنی به پرسش های پیچیده سیاسی بدهد. ضعف بنیادین آن، اما در نادیده گرفتن سیستماتیک ابعاد جمعی، کیفی، توزیعی و فراقردی زیست انسانی است؛ ابعدی که در گفتمان های رقیب (نظیر سوسیالیستی و کمونیتارینیستی) مورد تأکید و کانون توجه قرار می گیرند. این تقلیل گرایی مفهومی، سنگ بنای صورت بندی های نهادی و نظری است که در ادامه به تحلیل آن ها خواهیم پرداخت.

۲. نهادینه سازی

پس از واکاوی ژنتیک مفهومی منفعت عمومی لیبرال در مبحث نخست، مبحث دوم به کالبدشناسی نهادی این مفهوم می پردازد. پرسش اکنون این است: آن انگاره انتزاعی و مناقشه برانگیز از منفعت عمومی که در گفتمان های فایده بنیاد و حق بنیاد صورت بندی شد، چگونه در جهان عینی قدرت، به تصمیماتی

الزام آور، مجری و مشروع تبدیل می گردد؟ چگونه از دل آن تقابل نظری، یک نظم عملیاتی زاده می شود که هم جامعه را اداره کند و هم خود مشروع بماند؟

پاسخ لیبرالیسم به این پرسش در تقسیم، توزیع و رقابت نهادی نهفته است. پارادایم لیبرال از هرگونه مرجعیت تفسیری یگانه و انحصاری بر مفهوم منفعت عمومی گریزان است، زیرا چنین تمرکزی را با خودکامگی مترادف می پندارد. آنچه را که در سطح مفهوم سازی به عنوان یک تنش سازنده شناسایی کردیم، در سطح نهادینه سازی به یک معماری پیچیده از نظارت و تعادل^۱ تبدیل می کند. این معماری به گونه ای طراحی شده تا هیچ نهاد واحدی (اعم از اکثریت مردم، نخبگان تکنوکرات، قضات) نتواند ادعای نمایندگی تام و تمام عیار منفعت عمومی را داشته باشد؛ در عوض، صلاحیت تعریف، تفسیر و اجرای این مفهوم، عامدانه و عالمانه میان شاخه های مختلف حکومت و گروه های ذی نفع اجتماعی پراکنده شده است (Madison, 2009 [1788]: 339).

این پراکندگی یک نظام پویا و غالباً مناقشه آمیز پدید می آورد که در آن منطق های مختلف مشروعیت سازی، اعم از دموکراتیک (حکومت مردم)، تکنوکراتیک (حکومت کارشناسان) و حقوقی (حکومت قانون)، برای تحمیل قرائت خود از خیر عمومی با یکدیگر به رقابت و گفت و گو می نشینند. منفعت عمومی در این آوردگاه، دیگر یک آرمان ایستا نیست، بلکه نتیجه موقت و همیشه در معرض تجدید نظر این کنش متقابل نهادی است (Habermas, 2015).

در پارادایم لیبرال، هیچ قله قاف نهادی وجود ندارد که از فراز آن، حقیقت یگانه منفعت عمومی نمایان شود. در عوض، ما با یک سپهر نهادی پُرشقاق و شکاف روبرو هستیم که در آن مرجعیت تفسیر این مفهوم، عامدانه و سیستماتیک تکه تکه، پراکنده و رقابتی شده است. این پراکندگی، صدف های تاریخی یا ناشی از ضعف نیست، بلکه تجسم نهادی بی واسطه دو اصل بنیادین لیبرالیسم سیاسی یعنی «تفکیک قوا به مثابه ضمانتی در برابر استبداد»^۲ و «حکومت قانون به مثابه حاکمیت قواعد عینی بر اراده اشخاص»^۳ است.

1. Check and Balance
2. Separation of Powers
3. Rule of Law against Rule of Man

این ساختار یک میدان نبرد نهادی یا به تعبیری متعادل‌تر، یک عرصه گفت‌وگوی رقابتی پدید می‌آورد که در آن هر یک از شاخه‌های اصلی حکومت و سه قطب اصلی این میدان (قوه مقننه، نهادهای تنظیم‌گر مستقل، دستگاه قضائی) که هر یک بخشی از آن تنش مفهومی بنیادین میان فایده و حق را نمایندگی می‌کنند، با ابتنا بر منطق مشروعیت‌ساز و رتوریک قدرت خود، برای تحمیل روایتش از «چه چیزی به نفع عموم است» می‌جنگد (Möllers, 2013; Ackerman, 2017: 395-490).

از منظر تقنینی در معماری نهادی پارادایم لیبرال-مشارکتی، قوه مقننه عرصه سیاست به معنای اخص آن، یعنی عرصه آشکار مکالمه، منازعه و مصالحه عمومی محسوب می‌شود. این نهاد تعیین‌بی‌واسطه حاکمیت مردمی و اصل نمایندگی است که اراده پراکنده و متکثر ملت را در قالب تصمیمات جمعی صورت‌بندی می‌کند. در این کوره سیاسی، منفعت عمومی نه به مثابه حقیقتی ایستای فلسفی یا محاسبه‌ای فنی، بلکه به عنوان برآیند موقت، شکننده و همواره مناقشه‌برانگیز فرآیندهای رقابت، ائتلاف‌سازی، چانه‌زنی و سازش سیاسی تعریف می‌شود.

مشروعیت قوه مقننه در تعریف منفعت عمومی، ریشه در پاسخگویی دوره‌ای و مستقیم به رأی دهندگان و مشروعیت فرآیندی‌رویه‌ای دارد. یک قانون به این دلیل بیانگر منفعت عمومی تلقی می‌شود که از مسیر مشروع تصمیم‌گیری جمعی، نظیر مباحثه و استماع علنی، تصویب در کمیته‌ها و رأی‌گیری نهایی در پارلمان، عبور کرده است. قانون در این پارادایم، مانیفست رسمی و الزام‌آور دولت در ماهیت سرشت منفعت عمومی در حوزه‌ای خاص است که نقطه عطفی در گفت‌وگوی بی‌پایان اجتماعی محسوب می‌شود، نه پایان آن. قوه مقننه عمدتاً نماینده قطب اکثریتی مفهوم منفعت عمومی است و تمرکز آن بر تعیین اهداف جمعی و تخصیص منابع بر مبنای ترجیحات آشکار شده سیاسی عموم (آرا) است. باین‌حال، این رسالت بنیادین با یک پارادوکس بنیادین نیز همراه است؛ از یک سوی، مظهر دموکراسی اکثریتی و از سوی دیگر، در معرض دو آسیب خطر استبداد اکثریت^۱ و تسخیر توسط منافع خاص است (Gilens & Page, 2014: 564-581).

1. Tyranny of the majority

از یک طرف، منفعت عمومی ممکن است به ساده‌ترین و خام‌ترین شکل خود، یعنی خواست عددی و لحظه‌ای اکثریت، تقلیل یابد و حقوق اساسی یا منافع حیاتی اقلیت‌های سیاسی، قومی یا ایدئولوژیک را قربانی کند.^۱ قانونی که با اکثریت آراء اما در تعارض با حقوق بنیادین تصویب شود، مشروعیت ذاتی منفعت عمومی را زیر سؤال می‌برد. از طرف دیگر، فرآیند تقنین ممکن است تحت تأثیر گروه‌های ذی‌نفع سازمان‌یافته و دارای منابع (لابی‌ها) قرار گیرد. در این راستا، نظریه انتخاب عمومی^۲ به‌وضوح نشان می‌دهد که چگونه مقررات ظاهراً عام‌المنفعه می‌توانند به ابزاری برای مونوپلیزه کردن و توزیع رانت به نفع گروه‌های خاص تبدیل شوند. در این حالت، منفعت عمومی به پوششی ایدئولوژیک برای اقدامات رانت‌جویانه تبدیل می‌شود.

این پارادوکس تعریف قوه مقننه از منفعت عمومی را به‌طور بنیادینی ناقص، شکننده و نیازمند نظارت و تعادل بیرونی می‌سازد. بنابراین اقتدار اکثریتی این نهاد باید توسط سازوکارهای مهارگر محدود شود؛ هم توسط قواعد درونی قانون اساسی که حقوق بنیادین را تضمین می‌کنند و هم توسط نهادهای بیرونی نظیر دستگاه قضائی که صلاحیت بازبینی و ابطال قوانین مغایر با قواعد فوق را دارا هستند. به بیان دقیق‌تر، پارادایم لیبرال نه به حکومت اکثریت مطلق، بلکه به حکومت اکثریت مقید به قانون اساسی و حقوق فردی باور دارد. بدین ترتیب، بانگ قوه مقننه در ارکستر نهادی منفعت عمومی، اگرچه بلند و طنین‌انداز است، هرگز تک‌صدا نیست. این صدا همواره توسط ملودی حق‌محور دستگاه قضائی و عقلانیت تکنوکراتیک نهادهای تنظیم‌گر همراهی، تعدیل و در مواردی تعلیق می‌گردد. بدین‌سان، این تعامل رقابتی تعدیلی میان نهادها، هسته مدیریت تنش میان خیر جمعی و حق فردی در پارادایم لیبرال‌مشارکتی را شکل می‌دهد.

از منظر اجرایی پارادایم لیبرال‌مشارکتی در پاسخ به پیچیدگی‌های اداری جامعه مدرن و محدودیت‌های تصمیم‌گیری سیاسی، شاهد ظهور نوعی نهاد دورگه و پارادوکسیکال بوده است: نهادهای تنظیم‌گر مستقل. این نهادها (نظیر کمیسیون بورس و اوراق بهادار یا سازمان حفاظت محیط‌زیست)، نمایانگر طرحی جاه‌طلبانه

^۱. قدرت استبدادی همواره تمایل دارد «منفعت عمومی» را با «خواست اکثریت» مرادف نشان دهد تا «مشروعیت مطلق» یابد. اما مدعای این نوشتار آنست که این یک مغالطه حقوقی است؛ منفعت عمومی در یک جامعه متکثر، شامل صیانت از «حق اقلیت برای اقلیت ماندن» نیز هست.

2. Public Choice Theory

برای پالایش حکمرانی از رهرو اخراج سیاست در معنای رقابت آشوب‌زده و کوتاه‌مدت از حوزه‌هایی هستند که تحقیقاً مستلزم ثبات و محاسبات درازمدت هستند.

این نهادها، کارکردهای تقنینی و اجرایی و قضایی را در هم می‌آمیزند و در فضایی فراسیاسی معاب عمل می‌کنند. مشروعیت این نهادها، انحرافی رادیکال از مشروعیت دموکراتیک کلاسیک است؛ چراکه این مشروعیت از داعیه بی‌طرفی تکنوکراتیک و عقلانیت ابزاری محض سرچشمه می‌گیرد و نه اراده مستقیم مردم.

قوه مقننه بخشی از صلاحیت تقنینی خود را به این نهادها تفویض می‌کند و آن‌ها متعهد می‌شوند در چارچوب غایات کلان مقننه، به بهینه‌سازی ابزارها برای تحقق منفعت عمومی بپردازند. ابزار محوری این بهینه‌سازی، تحلیل هزینه‌فایده است که منفعت عمومی را از مفهومی هنجاری و مناقشه‌برانگیز به مسئله‌ای کمی و محاسبه‌پذیر تبدیل می‌کند. نقش نهادهای تنظیم‌گر، عقلانی‌سازی و کمی‌سازی ادعاهای معطوف به منفعت عمومی و تبدیل خط‌مشی تقنینی به مدیریت تکنیکی است. مع‌الوصف، به‌رغم ادعای عینیت و بی‌طرفی، این نهادها با چالش‌های نظیر کمبود مشروعیت دموکراتیک، افسانه‌سازی از بی‌طرفی تکنوکراتیک، پنهان‌سازی روابط قدرت در پس تخصص‌گرایی و تغافل نسبت به ارزش‌های غیرقابل تقلیل مواجه‌اند.

اولاً این نهادهای غیرانتخابی از اهلیت معتناهی برای شکل‌دهی به نظام‌های مالی و اجتماعی برخوردارند، درحالی‌که پاسخگویی مستقیم در برابر شهروندان ندارند. این فاصله از نظارت مردمی، مسئله‌ای اساسی در مشروعیت‌بخشی به اقدامات آنان ایجاد می‌کند؛

ثانیاً انتخاب معیارهای تحلیل، روش‌های ارزش‌گذاری و حتی تعیین امور تخصصی، خود عمیقاً متأثر از جهت‌گیری‌های سیاسی و ایدئولوژیک است. نظریه انتخاب عمومی، تسخیر نهاد تنظیم‌گر^۱ توسط ذی‌نفعان ذی‌نفوذ را یک خطر همیشه در کمین می‌نگرد؛ به‌طوری‌که مقررات عمومی و عام‌المنفعه بل در خدمت منافع بخشی و جناحی قرار گیرند (Hovenkamp, 1988: 1017-1072)؛

ثالثاً، انتخاب معیارها (نظیر کارایی کالدور-هیکس در مقابل عدالت توزیعی)، روش‌های ارزش‌گذاری (مانند تمایل به پرداخت که ترجیحات ثروتمندان را برجسته‌تر می‌کند) و تعریف دامنه هزینه‌فایده، همگی

گزينش‌هایی ارزش‌بار و سياسي هستند که در شولای محاسبات تخصصی بی‌طرفانه مخفی می‌شوند. این امر نقد و مقاومت در برابر تصمیمات را دشوار می‌کند؛

رابعاً، تمرکز افراطی بر کمی‌سازی ممکن است به نادیده گرفتن سیستماتیک ارزش‌های کیفی، توزیعی یا اخلاقی (نظیر انسجام اجتماعی، کرامت انسانی، عدالت ذاتی) بینجامد که به‌سختی در معادلات هزینه‌فایده جای می‌گیرند (Sunstein, 2018).

معماری نهادی لیبرال، قدرت این نهادهای دولت در سایه را توسط یک نظام دوگانه نظارتی مهار می‌کند؛ از یک سو، پاسخگویی به قوه مقننه از حیث تبعیت از روح قانون و از سوی دیگر، نظارت دستگاه قضائی از حیث رعایت الزامات شایسته قانونی، رویه‌ها، تناسب اقدامات و عدم عدول از صلاحیت‌های تفویضی. این چارچوب نظارتی هرچند ناکافی، برای مصالحه میان کارایی تکنوکراتیک و پاسخگویی دموکراتیک و نیز برای مهار خطر تبدیل صلاحیت تنظیم‌گری به ابزار تسخیرگری اهمیت حیاتی دارد (Fisher, 2007). در سه‌گانه نهادی پارادایم لیبرال‌مشارکتی، دستگاه قضائی نقشی متمایز و بی‌بدیل به‌عنوان پادقدرت، پادهمونی و مشروعیت‌بخشی غایی ایفا می‌کند. این نهاد در مقام داور نهایی عقلانیت رویه‌ای و محافظ حریم حقوقی فرد ظاهر می‌شود. مرجعیت دستگاه قضائی، از تفسیر قانون اساسی و پاسداری بی‌چون‌وچرای اصل حکومت قانون سرچشمه می‌گیرد (مرکز مالگیری، ۱۳۹۴).^۱ مهم‌ترین سازوکارهای دستگاه قضائی در این حوزه شامل نظارت‌پذیری^۲ و استاندارد بازبینی قضایی^۳ است. به حکم فلسفه وجودی آن، تعریف دستگاه قضائی از منفعت عمومی ذاتاً سلبی و دفاعی و تحدیدگر است. کارکرد دادگاه تعیین ایجابی محتوای منفعت عمومی نیست؛ بلکه ترسیم مرزهای ممنوعه برای تعاریف ارائه‌شده توسط دیگر نهادها است. منفعت عمومی از منظر این نهاد، آن چیزی است که مغایر با حقوق بنیادین فردی یا اصول بنیادین رویه‌ای نباشد.

۱. نگارندگان معادل پرکاربرد و ترویج یافته «حاکمیت قانون» برای اصطلاح Rule of Law در ادبیات حقوق عمومی ایران را اشتباه ترجمیک می‌دانند. این اصطلاح، در معدود آثار معاصر از جمله نوشته‌های اندیشمند فقید سیدجواد طباطبایی به‌درستی فهمیده و ترجمه شده است؛ بنگرید به: طباطبایی، جواد. (۱۴۰۱) ملّت، دولت و حکومت قانون. انتشارات مینوی خرد.

2. Justiceability

3. Judicial Review Standard

این نقش از طریق بازبینی قضایی و در اطوار سختگیرانه^۱ و خردبنیاد^۲ محقق می‌گردد (جلیلی و همکاران، ۱۴۰۴: ۱۵۹-۱۷۸). هنگامی که اقدام دولت، حقوق بنیادین را تحدید می‌کند، دولت مکلف است اثبات کند که اقدامش در پی تحقق یک منفعت بدیهی و مبرم^۳ عمومی است، با دقت و مراقبت مقتضی^۴ تنظیم شده است و از کمترین ابزارهای محدودگر ممکن استفاده کرده است. این سطح بازبینی، مانعی تقریباً عبورناپذیر در برابر نقض حقوق فردی تحت لوای منفعت عمومی ایجاد می‌کند (Anthony, 2013: 125).

دستگاه قضائی، نهاد اصلی نماینده و ناظر گفتمان حق‌بنیاد است و به‌حکم ماهیت، مدیر و داور دیالکتیک بنیادین پارادایم لیبرال، یعنی تنش میان فایده‌گرایی اکثریتی یا تکنوکراتیک و حق‌محوری فردگرا است. این نهاد با ترسیم مرزهای روشن، ابتکار عمل گسترده دیگر شاخه‌های حکومت در عرصه سیاست‌های اقتصادی اجتماعی را به رسمیت می‌شناسد؛ لذا حداکثر تمکین دادگاه‌ها در این خصوص را مطالبه می‌کند و تنها به احراز وجود یک ارتباط عقلانی میان سیاست اتخاذ شده و یک هدف دولتی مشروع اکتفا می‌کند. از این رو، تعریف نهادهای تقنینی و اجرایی از منفعت عمومی عملاً بی‌چون‌وچرا پذیرفته می‌شود، اما به محض تعدی به حریم حقوق بنیادین، ادعای منفعت عمومی می‌بایست با سخت‌گیرانه‌ترین معاییر ایضاح و احصا گردد. باین‌حال، این صلاحیت عظیم تفسیری و نظارتی، خطرات بنیادینی (نظیر قضایی شدن سیاست^۵ و قضاسالاری^۶) را برای نظام نظارت و تعادل لیبرال به همراه دارد. گسترش دامنه حقوق بنیادین و اعمال بازبینی سختگیرانه در حوزه‌های جدید می‌تواند منجر به انتقال کانون تصمیم‌گیری‌های اساسی سیاسی از دالان‌های دموکراتیک به تالارهای دادگاه‌ها شود. این پدیده، عرصه خودآیینی سیاسی ملت را تنگ و مشروعیت دموکراتیک نظام را تضعیف می‌کند.

همچنین در حالت افراطی، نظام ممکن است به سمت حکمرانی قضات غیرمنتخب میل کند که در نقش فیلسوف‌شاهان مدرن، ارزش‌های بنیادین جامعه را دیکته می‌کنند. این امر، اصل تفکیک قوا را

1. Strict Scrutiny

2. Rational-Basis Review

3. Pressing, Self-Explanatory Interest

4. Due Diligence

5. Judicialization of the Politics

6. Juristocracy

مخدوش می‌سازد و پارادوکس لگام‌گسیختگی نهاد مهارگر را ایجاد می‌کند (Ekins & Forsyth, 2016: 49). به علاوه، احکام دادگاه‌ها، به‌ویژه در سطح عالی، لزوماً بازتاب مطلق حق نیستند، بلکه بعضاً متأثر از سلايق ایدئولوژیک و تفاسیر متغیر قضات هستند. این امر می‌تواند بی‌ثباتی در خط‌مشی‌گذاری عمومی و حس بی‌عدالتی در نظام سیاسی را دامن بزند (Hirschl, 2009).^۱

درنهایت، دستگاه قضائی در پارادایم لیبرال، نگهبان ضروری اما بالقوه خطرناک تعادل نهادی است. موفقیت این نهاد و نیز پایداری کل سه‌گانه نهادی حکومت، منوط به خویشن‌داری قضایی، احترام به تصمیمات دموکراتیک و درعین‌حال دفاع قاطع از الزامات قانونی و حقوق فردی است. تعادل لیبرال تنها زمانی پایدار می‌ماند که هیچ یک از سه قطب نتواند به‌طور کامل دو قطب دیگر را به حاشیه براند. این معماری نهادی، منفعت عمومی را در بطن فرآیند نهادینه شده نظارت و تعادل گره می‌زند.

به یک معنا، تصمیمات و اقدامات نهادهای حکومت نهایی نیست؛ بلکه در میدان تضارب نهادی هر یک در معرض چالش و بازنگری و لغو توسط دیگری قرار دارد. این تشکیلات پیچیده، کالبد نهادی کوشش لیبرال برای متوازن‌سازی حکومت اکثریت با حقوق اقلیت^۲ و چابک‌سازی حکمرانی با دولت محدود^۳ است. منفعت عمومی در این بستر، ارمغانی است که از کوره این نبرد نهادی قاعده‌مند و حوزه عمومی^۴ آزاد سر برمی‌آورد. ازاین‌رو، اقتدار حکومتی همواره ملزم به ارائه ادله متقن برای تصمیمات خود است. گفتمان قدرت از رتوریک امرونی به رتوریک استدلال و توجیه تبدیل می‌شود. بدین ترتیب، عقلانیت رویه‌ای در معیت عقلانیت ماهوی به پیشبرد منفعت عمومی مدد می‌رساند. لیبرالیسم ادعا نمی‌کند که پاسخ درست را می‌داند؛ باین‌حال، مدعی است روش درست برای یافتن پاسخ درست را در چنته دارد.

۱. هرشل در این اثر بسیار تأثیرگذار، پدیده جهانی انتقال قدرت از نهادهای دموکراتیک به دستگاه قضائی را مفهوم‌پردازی می‌کند. وی اصطلاح قضاسالاری (Juristocracy) را برای توصیف وضعیتی به کار می‌برد که در آن دادگاه‌های قانون اساسی به بازیگران اصلی صحنه سیاست تبدیل می‌شوند. تحلیل هرشل،

مبنای بحث مقاله درباره خطر «قضایی‌شدن سیاست» و ضرورت «خویشن‌داری قضائی» در پارادایم لیبرال‌مشارکتی است.

2. Majority Rule versus Minority Rights

3. Agile Governance through Limited Government

4. Public Sphere

۳. عملیاتی‌سازی

مبحث نخست پژوهش، بذره‌های مفهومی منفعت عمومی لیبرال را کاشت و مبحث دوم خاک نهادی و قواعد آبیاری این بذرها را فراهم آورد. اکنون، در مبحث سوم به ثمره عملی این کشت و زرع مفهومی نهادی می‌پردازیم؛ دکترین‌های حقوقی مشخص و الگوهای نظارتی عینی که در صحنه واقعی حکمرانی، منفعت عمومی را از یک مفهوم انتزاعی به یک دستورالعمل عملیاتی و سپس به یک موضوع قابل داورى قضایی تبدیل می‌کنند. این سطح جایی است که فلسفه، اقتصاد و سیاست، جامهٔ زبان حقوقی را به تن می‌کنند و در قالب احکام دادگاهی، مقررات اداری و استانداردهای بازبینی تجسم می‌یابند.

در این مرحله آن تنش بزرگ نظری میان فایده‌گرایی جمعی و حق‌محوری فردی، دیگر در آسمان متافیزیک معلق نیست، بلکه در زمین سخت پرونده‌های حقوقی و درخواست‌های قضایی حل‌وفصل می‌شود. دادگاه‌ها و نهادهای اداری، با ابزارهای تخصصی خود، به‌مثابه مهندسان اجتماعی یا داوران اخلاقی عمل می‌کنند تا مشخص کنند کدام ادعای منفعت عمومی در یک مورد عینی، از پشتوانه حقوقی کافی برخوردار است و کدام یک مردود است.

در سطح عملیاتی آن تقابل بنیادین نظری میان خیر جمعی و حق فردی، در قالب دو دکترین حقوقی کلان و تا حدی متعارض (دکترین امانت عمومی و تحلیل هزینه‌فایده) تجسم می‌یابد. این دکترین‌ها، چارچوب‌های الزام‌آور و قابل استناد در دادگاه‌ها هستند که به نهادهای حکومتی دستورالعمل‌های عملی برای تخصیص منابع عمومی می‌دهند و هم‌زمان، حدود مشروعیت اقدامات آنان را ترسیم می‌کنند. هر یک از این دکترین‌ها، منطق عملیاتی متفاوتی را برای تفسیر منفعت عمومی به‌کار می‌بندد و نتیجتاً به آثار اجتماعی و تخصیصی متمایزی می‌انجامد. بررسی این دو دکترین، تعین همان تنش پارادایمی در گورستان پرونده‌های حقوقی و آرای قضایی است.

دکترین امانت عمومی در پارادایم لیبرال-مشارکتی، یک انشقاق در بافت فردگرایانه-فایده‌گرایانه حاکم ایجاد می‌کند. این دکترین که ریشه در حقوق رومی و کامن‌لا دارد، یک کهن‌الگوی حقوقی است که

روایتی عمیقاً جمع‌گرا، فراتاریخی و بینانسلی از رابطه انسان، طبیعت و حکومت ارائه می‌دهد و هستی‌شناسی اجتماعی مسلط پارادایم را به چالش می‌طلبد (Sax, 1970: 471-566).^۱

در چارچوب این دکترین عموم به یک موجودیت فراتاریخی و بینانسلی ارتقا می‌یابد؛ یک «ما» ی گسترده که گذشته و حال و آینده را در برمی‌گیرد. بر این اساس، دولت در مقام یک امین یا قیم و متولی ظاهر می‌شود که واجد وظیفه امانی^۲ در عریان‌ترین معنای حقوقی آن است: تکلیف به وفاداری بی‌چون‌وچرا به ذی‌نفعان امانت (عموم نسل‌ها) و تکلیف به مراقبت با بالاترین استانداردها (Wood, 2013). این رابطه یک رابطه اخلاقی حقوقی است، نه قراردادی یا نمایندگی. دولت نگهبان موقتی منابع است، نه مالک آن‌ها؛ سلطه امانی بر منابع عمومی دارد، نه سلطه مالکانه. در این دکترین منفعت عمومی معنایی کیفی و غایت‌شناسانه می‌یابد. منفعت عمومی معادل حراست و انتقال سرمایه طبیعی و فرهنگی مشترک به نسل بعد، بدون تخریب یا تضعیف اساسی آن است. این سرمایه می‌تواند شامل منابع طبیعی تجدیدناپذیر، منابع طبیعی آسیب‌پذیر، مناظر چشم‌نواز عمومی و حتی ثبات اقلیمی باشد. ارزش این منابع نه در قابلیت تبدیل به پول که در قابلیت تداوم‌بخشی به زیست جمعی باکیفیت در دالان زمان است.

این تعریف یک منطق عملیاتی متمایز احتیاط، پرهیز و صیانت را به حکمرانی تحمیل می‌کند که در تقابل مستقیم با منطق بهره‌وری و بهینه‌سازی و بهینه‌سازی کوتاه‌مدت تحلیل هزینه‌فایده قرار دارد. دکترین امانت عمومی بر مصونیت منابع عمومی (به‌مثابه میراث بینانسلی) از محاسبات سود شخصی تأکید دارد و به دولت و از طریق دادگاه‌ها به جامعه مدنی، حق وتوی دفاکتو اعطا می‌کند. بر این مبنا، دولت می‌تواند یک طرح توسعه‌ای عظیم را حتی با وجود منافع مالی کلان برای نسل حاضر متوقف کند، به این استدلال که تخریب جبران‌ناپذیری به یک منبع امانی وارد می‌آورد و حق نسل‌های آینده را تضییع می‌کند.

این دکترین اغلب برای محافظت از منابع طبیعی عمومی به کار رفته است. مادامی که دولتی بخواهد چنین منابعی را به بخش خصوصی واگذار یا استفاده‌ای مخرب از آن را مجاز شمارد، شهروندان یا گروه‌های مدنی

۱. ژوزف ساکس، دکترین امانت عمومی (Public Trust Doctrine) را در حقوق محیط زیست آمریکا احیا کرد. ساکس استدلال می‌کند که این دکترین، مبنای حقوقی برای مداخله قضایی در حمایت از منابع طبیعی مشترک در برابر واگذاری‌های مخرب دولت فراهم می‌آورد. مقاله جریان‌ساز او، نقطه آغاز تمام مباحث معاصر درباره دکترین امانت عمومی است.

2. fiduciary duty

می‌توانند با استناد به این دکترین، از دادگاه تقاضای صدور حکم منع کنند (حسینی، ۱۴۰۱: ۹۵-۱۳۰). دادگاه‌ها می‌توانند به ابتدای ذی‌حقی و ذی‌نفعی عمومی، هرگونه اقدام دولت را که ولایت امینانه را نقض کند، حتی با توجیه اقتصادی رد نمایند.^۱ اهمیت این دکترین برای کل پارادایم لیبرال حیاتی است، زیرا نشان می‌دهد گفت‌وگو لیبرال از ظرفیت خودانتقادی و خوداصلاحی درونی برخوردار است.

دکترین امانت عمومی پاسخی حقوقی به نقدهای اکولوژیک و جماعت‌گرایانه به فردگرایی مفرط لیبرال است و یادآوری می‌کند که قرارداد اجتماعی می‌تواند محملی برای پاسداری از حقوق فردی و موارث جمعی به صورت توأمان باشد. این دکترین یک پادگفت‌وگو درونی دارای پشتوانه قضایی است که چابکی و انعطاف پارادایم لیبرال را در مواجهه با چالش‌هایی نشان می‌دهد که هستی‌شناسی بنیادینش به‌تنهایی قادر به پاسخگویی به آن‌ها نیست. محدودیت اصلی آن، محدودیت قلمرو به منابع طبیعی خاص و مقاومت در برابر گسترش آن به حوزه‌های دیگر است، اما وجودش به‌عنوان یک منطقه ممنوعه فراقیمتی که منطق بازار و حسابگری اقتصادی در آن از کار می‌افتد، حیاتی و روشنگر است.

در نقطه مقابل دکترین امانت عمومی، تحلیل هزینه‌فایده قرار دارد که تبلور نهاده‌شده گفت‌وگو فایده‌گرایانه و اقتصادمحور لیبرالیسم است. این روش‌شناسی اداری در بسیاری از حوزه‌های تنظیم‌گری به یک الزام قانونی و دکترین حقوقی دفاکتو تبدیل شده است و نماینده پیروز عقلانیت ابزاری و فردگرایی روش‌شناختی پارادایم محسوب می‌گردد. در این چارچوب، منفعت عمومی صراحتاً و کاملاً به ابثنا کارایی اقتصادی کالدور-هیکس تعریف می‌شود. یک اقدام مادامی در خدمت منفعت عمومی است که فایده‌های کمی شده آن برای جامعه از هزینه‌های کمی شده آن بیشتر باشد. این فرآیند مستلزم تقلیل رادیکال تمام آثار، از نجات جان انسان‌ها تا حفاظت محیط‌زیست، به یک مخرج مشترک پولی بر اساس تمایل به پرداخت افراد است. نتیجه، تولد یک عدد مقدس است؛ منفعت خالص اجتماعی که دستاویز نهایی مشروعیت به شمار می‌رود.

۱. در این زمینه ببینید: دادنامه شماره ۱۴۰۲۴۱۳۹۰۰۲۴۱۷۲۵۵، شعبه ۹ دادگاه عمومی حقوقی یاسوج، مورخ ۱۴۰۲/۱۰/۲۵ (قاضی دکتر رضا بهمنی) در پرونده ابطال قرارداد سد خرسان ۳. در این رأی آوانگار، دادرس با خوانشی نوین از اصل ۵۰ قانون اساسی (تکلیف همگانی بر حفاظت از محیط‌زیست) و تفسیری موسع از مفهوم «ذی‌نفع» منفعت عمومی را از حصار مضیق قواعد اداری خارج کرده و آن را به گرانگاه تعهدات سه‌گانه دولت (احترام، حمایت و اجرا) در قبال حقوق اساسی و بشر پیوند می‌زند. بدین‌سان، منفعت عمومی در مقام یک هنجار برتر، به سنجه‌ای برای پایش مشروعیت اقدامات حاکمیتی در تخصیص و صیانت از منابع عمومی فراز می‌آید.

تحلیل هزینه‌فایده مدعی است رتوریک جبهان‌شمول، فراسیاسی و عینی برای مقایسه سیاست‌ها فراهم می‌آورد. این دکترین بر دستگاه عظیم تنظیم‌گری حکومت مدرن مسلط است و نهادهایی نظیر سازمان حفاظت محیط‌زیست را ملزم می‌سازد پیش از وضع مقررات، عبور از سد آزمون عددی را اثبات نمایند. این ابزار، سلاح ایدئولوژیک قدرتمندی برای محدودسازی دامنه تنظیم‌گری دولتی است، زیرا هر اقدام تنظیمی که نتواند از این آزمون کمی عبور کند، هرچند از نظر اخلاقی ضروری یا اکولوژیکی حیاتی باشد، نامشروع تلقی می‌شود.

کارکرد ایدئولوژیک عمیق‌تر تحلیل هزینه‌فایده، درونی‌سازی منطق بازار در قلب دستگاه دولت است. با الزام به ارزش‌گذاری پولی همه چیز، این تحلیل منطق مبادله‌ای و مصرفی بازار را به تنها منطق معتبر برای ارزیابی اقدام جمعی ارتقا می‌دهد. دولتی که از تحلیل هزینه‌فایده استفاده می‌کند، خود را به‌مثابه مدیرعامل یک بنگاه اجتماعی کلان تصویر می‌کند که وظیفه‌اش بیشینه‌سازی سود این بنگاه (منفعت خالص اجتماعی) است.

شعبه اصلی تحلیل هزینه‌فایده و فریب بزرگ آن، در تولید و هم‌عینیت علمی نهفته است که اختصاص نظره‌های هنجاری و سیاسی را به اختلاف‌نظرهای تخصصی درباره نرخ تنزیل و مدل‌سازی ریاضی تقلیل می‌دهد. این سیاست‌زدایی ظاهری، درواقع سیاست را از شکل آشکار به شکل پنهان تبدیل می‌کند. نقدهای رادیکال به تحلیل هزینه‌فایده بر جهت‌دار بودن این تحلیل صحنه می‌گذارند که این ایدئولوژی قدرتمند، اولاً منافع ذی‌نفوذ را به‌طور سیستماتیک تقویت می‌کند، گروه‌های ثروتمند به‌واسطه تمایل به پرداخت بالاتر، نقش نامتناسبی در تعیین ارزش و جهت‌دهی به نتایج تحلیل ایفا می‌کنند؛

دوماً ارزش‌های غیربازاری و کیفی را نادیده می‌گیرد یا تحقیر می‌کند؛ ارزش‌هایی مانند انسجام اجتماعی، عدالت توزیعی یا حقوق ذاتی، به‌سختی در چارچوب پولی تحلیل هزینه‌فایده می‌گنجند و بنابراین محذوف یا بی‌ارزش جلوه داده می‌شوند؛ سوماً بی‌تفاوتی ساختاری نسبت به توزیع را نهادینه می‌کند؛ تمرکز صرف بر مجموع هزینه‌فایده، توجیه علمی شده بی‌عدالتی را ممکن می‌سازد.

این دو دکترین در عمل در تعارضی آشکار قرار می‌گیرند. در مواردی مانند واگذاری یک منطقه ساحلی تحت حمایت دکترین امانت عمومی به بخش خصوصی، منطق حراستی اخلاقی در مقابل منطق فایده‌بنیاد اقتصادی قرار می‌گیرد. دادگاه باید انتخاب کند که کدام منطق عملیاتی در تعیین محتوای منفعت عمومی

تعیین‌گر خواهد بود؟ این تعارض همان نبرد بزرگ لیبرالیسم است که در صحنه‌ای مشخص متجلی می‌شود. پاسخ نظام حقوقی به این تقابل، جهت‌گیری نهایی جامعه لیبرال را در قبال بحران‌های زیستی و اجتماعی عصر حاضر آشکار می‌سازد. درحالی‌که دکترین امانت عمومی پاسخی بنیادین به کاستی‌های فردگرایی است، تحلیل هزینه‌فایده نشان‌گر اوج سیطره و مخاطرات همان فردگرایی فایده‌بنیاد است.

۴. تحلیل ویژگی‌های مکتب لیبرالیسم در پرتو منفعت عمومی

چنان‌که اشارت رفت، پارادایم لیبرال-مشارکتی با معماری پیچیده مفهومی و نهادی و عملیاتی خود، ادعای ارائه الگویی مطلوب برای تخصیص منابع عمومی را دارد. این پارادایم بر سه‌گانه‌ای متلازم استوار است: فرد خودآیین به‌عنوان غایت، کارایی اقتصادی به‌عنوان معیار و فرآیندهای رقابتی و رویه‌ای به‌عنوان روش. اکنون و در پایان، باید این ادعا را در بوته نقدی بی‌پروا قرار داد و پرسید: این الگو در عمل به کجا می‌انجامد؟ آیا واقعاً منفعت عمومی را تحقق می‌بخشد، یا صرفاً مشروعیتی صوری برای نتایجی تولید می‌کند که از پیش توسط ساختارهای قدرت موجود تعیین شده‌اند؟ این گفتار به نقاط قوت و ضعف این پارادایم می‌پردازد و پاسخ نهایی آن به پرسش پژوهش را صورت‌بندی می‌کند.

قدرت اصلی پارادایم لیبرال-مشارکتی در نهادینه‌سازی تنش و جایگزینی جنگ قدرت تمام‌عیار با رقابت نهادی قاعده‌مند است. این الگو چند دستاورد مهم تاریخی و ساختاری دارد که در سه محور کلیدی پراکندگی قدرت و مرجعیت تفسیری، حمایت از خودآیینی فردی و عقلانیت رویه‌ای قابل توضیح است. پارادایم لیبرال تکرر و تعارض را به‌عنوان داده‌های گریزناپذیر سیاست می‌پذیرد، اما به‌جای واگذاری آن به عرصه خشونت، آن را به درون ساختارهای نهادی دارای قواعد بازی معین هدایت می‌کند و با نفی رادیکال هرگونه مرجعیت تفسیری یگانه بر مفهوم منفعت عمومی، مسیر را برای تکثرگرایی و رقابت گفتمانی باز می‌گذارد.

قوه مقننه نهاد تنظیم‌گر و دستگاه قضائی، هر یک با منطق مشروعیت‌سازی خاص خود (اکثریت و تخصص و حق تفسیر) عمل می‌کنند. رقابت میان این منطق‌ها، امکان تکامل تدریجی، آزمون و خطا و تصحیح جمعی مفهوم منفعت عمومی را در طول زمان فراهم می‌سازد. هیچ دیدگاهی از مصونیت دائمی برخوردار نیست و هر ادعایی باید در میدان رقابت با ادعاهای رقیب دوام آورد. شاید متعالی‌ترین دستاورد

لیبرالیسم، ارائه یک پادزهر نهادی قدرتمند در برابر توجه‌گری‌های تمامیت‌خواهانه باشد که مصلحت فرد را قربانی مصلحت کل می‌سازند. با نهاده‌سازی گفتمان حق‌بنیاد در قالب قانون اساسی و بازبینی قضایی سختگیرانه، این پارادایم یک حریم اخلاقی حقوقی مقدس و غیرقابل تعرض به دور فرد می‌کشد.

اصولی مانند آزادی بیان و دادرسی عادلانه، به عنوان شرایط امکان جامعه‌ای عادلانه تلقی می‌شوند. تأکید بر عدالت فرآیندی و استدلال‌ورزی مقتضی تضمین می‌کند که هر ادعایی برای محدود کردن این حریم، باید از صافی بسیار دقیق عبور کند و صرف ارجاع به منفعت عمومی کفایت نمی‌کند. این امر تجسم عملی اصل کانتی تقدم فرد به عنوان غایت فی نفسه است.

پارادایم لیبرال، پروژه بلندپروازانه‌ای برای عقلانی‌سازی اقتدار سیاسی پیش می‌برد که از دو مسیر محقق می‌شود: عقلانی‌سازی قدرت از طریق الزام به استدلال و تبدیل حوزه عمومی به عرصه مناظره عقلانی. از یک سو، سازوکارهایی مانند رویه‌گرایی اداری و اصل تناسب، اقتدار را ملزم به استدلال‌ورزی می‌کنند. یک مقام دولتی نمی‌تواند صرفاً بر اساس صلاح‌دید تصمیم بگیرد، بلکه باید نشان دهد تصمیمش مبتنی بر دلایل عمومی، مرتبط و منطقی است. این امر گفتمان قدرت را از زبان امرورنهی به زبان استدلال و اقناع تغییر می‌دهد. از سوی دیگر، با نهاده‌سازی شفافیت، دسترسی به اطلاعات و فرآیندهای مشارکتی، این پارادایم حوزه عمومی را از عرصه نمایش اقتدار به یک آوردگاه دائمی گفتگو و مناظره عقلانی تبدیل می‌کند. در این آوردگاه منافع و ایده‌های متعارض، در چارچوب قواعد بازی می‌توانند با یکدیگر برخورد کرده، داده‌ها و استدلال‌های خود را عرضه کنند و به تصمیمی بینجامند که دست کم از مشروعیت رویه‌ای برخوردار است. درنهایت قدرت پارادایم لیبرال در ایجاد نظم پایدار از دل آشوب و مشروعیتی مبتنی بر روش (وسیله) از دل عدم توافق بر سر غایت (هدف) است. این پارادایم ادعا نمی‌کند که پاسخ درست را می‌داند، بلکه مدعی است روش درستی برای زندگی جمعی در شرایط ابهام و تکثر ابداع کرده است. این روش مبتنی بر مهار قدرت، حفاظت از فرد و الزام همه، حتی قدرتمندترین‌ها به استدلال است. این دستاوردی تاریخی و غیرقابل انکار است که سنگ بنای انتقاد به آن نیز بر همان مبانی استوار است. بالاین حال در پشت ظاهر فاخر عقلانیت و بی‌طرفی، پارادایم لیبرال مشارکتی با کاستی‌های ساختاری عمیق و خودفریبی‌های اساسی درگیر است که مشروعیت ادعای آن بر تحقق منفعت عمومی را به چالشی بنیادین تبدیل می‌کند. این نقاط ضعف

نظیر توهم بی‌طرفی، غفلت از عدالت توزیعی و خطر حکمرانی دادگاه‌ها، برآمده از همان بنیان‌های هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی این پارادایم هستند.

بزرگ‌ترین فریب این پارادایم، ایجاد توهم یک دستگاه حکمرانی بی‌طرف و محاسباتی در پوشش علم است. ابزارهای به ظاهر خنثی مانند تحلیل هزینه‌فایده و رویه‌گرایی صوری، درواقع حاملان قدرتمند و پنهان ایدئولوژی لیبرالیسم بازارمحور هستند. تحلیل هزینه‌فایده به‌طور سیستماتیک به نفع کسانی است که تمایل به پرداخت بیشتری دارند؛ یعنی ثروتمندان.

این سازوکار قدرت اقتصادی را به قدرت سیاسی تبدیل می‌کند و منافع فقرا یا ارزش‌های غیربازاری را ناپدید یا کم‌ارزش می‌سازد. همچنین رویه‌گرایی محض با تمرکز انحصاری بر صحت فرآیند، می‌تواند نتایج عمیقاً ناعادلانه‌ای را که از فرآیندی صحیح اما تحت سلطه گروه‌های مسلط بیرون آمده‌اند، مشروعیت بخشد. این رویکرد، بی‌تفاوتی نسبت به عدالت توزیعی را در بطن نظام نهادینه می‌کند.

مکانیسم دموکراسی اکثریتی در حوزه گسترده سیاست، به ابزاری برای حاکمیت عددی بی‌رحم اکثریت تبدیل می‌شود. در این چارچوب، منفعت عمومی به‌سادگی به خواست ۵۱ درصد تقلیل می‌یابد. این امر به حاشیه‌رانی سیستماتیک اقلیت‌های ساختاری (قومی، مذهبی، اقتصادی) می‌انجامد. حفاظت قضایی نیز اغلب در برابر محرومیت‌های اقتصادی گسترده و نابرابری‌های ساختاری غیرصریح ناتوان است.

به نظر می‌رسد هستی‌شناسی فردگرا و معرفت‌شناسی بازارمحور، این پارادایم را از فهم و پرداختن به مسئله عدالت به‌مثابه مسئله‌ای توزیعی و ساختاری عقیم ساخته است. نابرابری‌های شدید اغلب طبیعی‌سازی می‌شوند (حاصل تفاوت در استعداد زمینه) یا مشروعیت می‌یابند (نتیجه ترجیحات بازار). این پارادایم فاقد واژگان مؤثر برای سخن گفتن از مسئولیت جمعی، همبستگی اجتماعی یا عدالت بینانسی است. منفعت عمومی در این پارادایم ممکن است و اغلب، به توجیه‌گر وضع موجود، تمرکز شدید ثروت و قدرت تبدیل شود.

نهادهای تنظیم‌گر مستقل با وجود کارکرد ضروری، از کمبود مشروعیت دموکراتیک مستقیم رنج می‌برند. تصمیمات مهم توسط کارشناسان غیرانتخابی گرفته می‌شوند که ممکن است از دغدغه‌های عموم مردم دور باشند. این امر می‌تواند به نوعی الیگارش‌ی تکنوکراتیک بینجامد که در آن منفعت عمومی توسط نخبگان متخصص و تحت تأثیر لابی گروه‌های قدرتمند تعریف می‌شود.

در مجموع می‌توان گفت پارادایم لیبرال در دام یک پارادوکس بزرگ گرفتار است. نظامی که برای مهار قدرت طراحی شده، به دلیل بنیان‌های مفهومی‌اش، می‌تواند به ابزاری برای تثبیت و مشروعیت‌بخشی به اشکال خاصی از قدرت (اقتصادی، اکثریتی، تکنوکراتیک) تبدیل گردد. آنجا که ادعای بی‌طرفی می‌کند، درواقع ایدئولوژی مسلط را بازتولید می‌کند؛ آنجا که از آزادی دفاع می‌کند، اغلب آزادی‌های صوری را بر آزادی‌های واقعی ترجیح می‌دهد و آنجا که از فرد حفاظت می‌کند، ممکن است از دیدن فردیتی که در بستر نابرابری‌های ساختاری محبوس است، عاجز باشد. این نقاط ضعف، زمینه را برای ظهور روایت‌های رادیکال‌تر، نظیر سوسیالیستی، کمونیتارینیستی و تکنوکراتیک فراهم می‌سازد که ادعا می‌کنند پاسخی مستقیم‌تر برای این کاستی‌ها دارند (Sandel, 1998 & 2012; Taylor, 1991; MacIntyre, 2007; Crouch, 2019; Brown, 2015; Deneen, 2018).^۱

۵. پاسخ پارادایم لیبرال به منفعت عمومی

پارادایم لیبرال مشارکتی در پاسخ به پرسش محوری پژوهش، از ارائه هرگونه الگوی ماهوی ثابت، جوهری و جهان‌شمول امتناع می‌ورزد؛ در عوض، پاسخی به‌غایت فرآیندی، عرضی و نهادی عرضه می‌دارد. در این چارچوب، منفعت عمومی یک متغیر وابسته و یک برساخته نهادی گفتمانی است. مقدار نهایی و محتوای این متغیر، در برآیند پویا، همیشه در حال تحول و همواره مناقشه‌آمیز رقابت و گفت‌وگوهای مختلف در یک میدان سیاسی قاعده‌مند تعیین می‌شود. این میدان توسط سه کانون اصلی تولید روایت اشغال شده

۱. نقدهای رادیکال به لیبرالیسم را می‌توان در شش محور اصلی صورت‌بندی کرد: ۱. هستی‌شناسی اتمیستی: لیبرالیسم بر انگاشت «خود جداشده و پیشا-اجتماعی» (unencumbered self) استوار است که جماعت‌گرایی چون سندل (۱۹۹۸) و تیلور (۱۹۹۱) آن را توهمی متافیزیکی می‌دانند که تعلقات جمعی سازنده هویت را نادیده می‌گیرد؛ ۲. تهی‌شدن اخلاقی: مک‌اینائر (۲۰۰۷) نشان می‌دهد که لیبرالیسم مدرن با طرد چارچوب‌های غایت‌شناسانه ارسطویی، زبان اخلاق را به «عاطفه‌گرایی» (emotivism) تقلیل داده و فاقد منبعی برای داوری میان دعاوی اخلاقی رقیب است؛ ۳. استعمار بازار: سندل (۲۰۱۲) هشدار می‌دهد که گسترش منطق بازار و مبادله به حوزه‌های غیراقتصادی (آموزش، سلامت، مشارکت مدنی)، ارزش‌های غیربازاری چون کرامت، همبستگی و نوع‌دوستی را می‌فرساید و دموکراسی را تضعیف می‌کند؛ ۴. پسادموکراسی: کراوچ (۲۰۱۹) از تهی‌شدن نهادهای دموکراتیک و انتقال قدرت تصمیم‌گیری از حوزه عمومی به دالان‌های تکنوکراتیک، لابی‌های شرکتی و نهادهای غیرپاسخگو پرده برمی‌دارد؛ ۵. انسان‌زدایی نتولیرال: براون (۲۰۱۵) تحلیل می‌کند که چگونه عقلانیت نتولیرال، شهروند را به «سرمایه انسانی خود-سرمایه‌گذار» (self-investing human capital) تقلیل داده و فضیلت‌های دموکراتیک را با منطق رقابت و بهینه‌سازی جایگزین می‌کند؛ ۶. پارادوکس خودتضعیف‌گری: دنین (۲۰۱۸) استدلال می‌کند که رهیافت‌های ذاتی لیبرالیسم (فردگرایی، بازار، تکنولوژی) به‌تدریج پیش‌شرط‌های فرهنگی و اجتماعی‌ای را که لیبرالیسم برای بقا بدان نیازمند است (خانواده، اجتماعات محلی، سنت‌های اخلاقی) نابود کرده و لیبرالیسم «درخت را از ریشه می‌خورد».

است که هر یک با تکیه بر منطق مشروعیت‌سازی خاص خود، تعریف رقیبی از منفعت عمومی را پیش می‌کشند.

روایت اکثریتی‌سیاسی	تولید شده توسط قوه مقننه، مشروعیت برآمده از پاسخگویی انتخاباتی، منفعت عمومی معادل اراده عددی و ترجیحات تجميع شده شهروندان، متجلی در قانون.
روایت تکنوکراتیک-اقتصادی	تولید شده توسط نهادهای تنظیم‌گر مستقل؛ مشروعیت برآمده از ادعای تخصص و عقلانیت ابزاری، منفعت عمومی معادل کارایی اقتصادی و بهینه‌سازی، متجلی در تحلیل هزینه‌فایده و مقررات اداری.
روایت حقوقی-تحدیدی	تولید شده توسط دستگاه قضائی، مشروعیت از وفاداری به قانون اساسی و حکومت قانون، منفعت عمومی به‌مثابه مرزها و محدودیت‌هایی که اقدامات دو روایت دیگر نباید از آن‌ها تجاوز کنند، متجلی در آرای دادگاه‌ها و دکترین بازبینی سختگیرانه.

جدول شماره ۱

بر این اساس، الگوی مطلوب از منظر لیبرال، خود این میدان نهادی و قواعد حاکم بر آن است. مطلوبیت در طراحی درست این میدان نهفته است؛ طراحی‌ای که باید سه شرط کلیدی را برآورده سازد.

امتناع از انحصار	هیچ یک از سه روایت نباید بتواند به انحصار قطعی و نهایی در تعریف منفعت عمومی دست یابد. این شرط از طریق دکترین تفکیک قوا تضمین می‌شود.
الزام به عقلانی‌سازی	همه روایت‌ها باید ادعاهای خود را نه بر اساس مرجعیت محض که در چارچوب قواعد مشترک عقلانیت گفتمانی و رویه‌ای موجه سازند. این شرط از طریق حکومت قانون، اصول دادرسی منصفانه و فرآیندهای شفاف مشارکتی تحمیل می‌شود.
اولویت قاطع حق فردی	روایت حقوقی-تحدیدی باید از قدرت وتوی قاطع برخوردار باشد تا هنگام برخورد روایت‌های جمع‌گرا با حقوق بنیادین فردی، از قربانی شدن فرد جلوگیری کند. این شرط از طریق دکترین بازبینی سختگیرانه و اصل تناسب عملیاتی می‌شود.

جدول شماره ۲

بنابراین منفعت عمومی لیبرال حقیقت کشف‌شده نیست، بلکه برنده موقت یک بازی دائمی نهادی است که قاعده اصلی آن منع انحصار و الزام به استدلال است. مطلوبیت این الگو نیز در پاسخ‌های قطعی‌اش نیست، بلکه در قابلیت‌اش برای اصلاح‌پذیری، مهار قدرت و پاسداری از فردیت در حوزه‌های پیچیده و متکثر نهفته است. این نقطه قوت، هم‌زمان نقطه ضعف ذاتی آن نیز هست. بازی به‌ظاهر عادلانه ممکن است و اغلب، به بازتولید سیستماتیک نابرابری‌ها بینجامد، زیرا قواعد این بازی (فردگرایی، کارایی، حق صوری) خود بازتاب و تثبیت‌گر روابط قدرت موجود در یک جامعه سرمایه‌دارانه و نابرابر هستند.

پارادایم لیبرال درنهایت، مدیریت تنش‌های درون یک ساختار مسلط را ممکن می‌سازد، اما فاقد رتوریک و ابزار لازم برای نقد رادیکال و تغییر آن ساختار است. این پارادوکس نهایی لیبرالیسم است. نظامی که برای مهار قدرت طراحی شده، می‌تواند به ابزار توجیه صاحبان قدرت بدل گردد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با کاربرست چارچوب تحلیلی سه سطحی نشان داد که پارادایم لیبرال‌مشارکتی، مسئله تخصیص منابع عمومی را از یک پرسش ماهوی درباره خیر به یک پرسش فرآیندی درباره طراحی نهادها تبدیل می‌کند. در این گذار، منفعت عمومی دیگر یک آرمان ذاتی یا حقیقت عینی نیست، بلکه به یک دال سیال یا متغیر وابسته بدل می‌شود که محتوای آن همواره در حال ساخته‌شدن و بر ساخته‌شدن است. این محتوا در میدان نهادی رقابتی و از خلال برهم‌کنش سه منطق مسلط پر می‌شود: منطق اکثریت و سیاست (در قوه مقننه)، منطق کارایی و تخصص (در نهادهای تنظیم‌گر) و منطق حق و محدودیت (در دستگاه قضائی). مشخصه بارز این روایت، دو اولویت قاطع است.

نخست، تقدم فرآیند بر محتوا که در آن مشروعیت یک تصمیم بیش از صحت ذاتی‌اش، به صحت روش اتخاذش وابسته است؛ دوم، تقدم حق فردی (به‌مثابه حداقل مشترک اخلاقی غیرقابل تقلیل) بر ادعاهای فایده‌بنیاد جمعی. قدرت این الگو در عقلانی‌سازی قدرت، مهار نهادینه‌شده خودکامگی و ایجاد فضایی برای تکرر و اصلاح‌پذیری است.

نتیجه نهایی این معماری آن است که منفعت عمومی لیبرال یک حقیقت کشف شده نیست، بلکه برنده موقت یک بازی دائمی نهادی است که قاعده اصلی آن، منع انحصار و الزام به استدلال است. مطلوبیت آن در فرآیند بازی، یعنی در قابلیت اصلاح‌پذیری، مهار نهادینه‌شده قدرت و پاسداری بنیادین از استقلال اخلاقی فرد، نهفته است.

باین حال، نقطه ضعف ذاتی و تراژیک این الگو در همین جاست. قواعد این بازی عادلانه (فردگرایی، برابری صوری، کارایی) خود می‌توانند به ابزارهای ایدئولوژیک بازتولید نابرابری تبدیل شوند؛ بازی‌ای که در آن وزن استدلال ثروتمند به دلیل تمایل به پرداخت بالاتر، سنگین‌تر است؛ بازی‌ای که در آن اکثریت می‌تواند

با رعایت فرآیند، منافع اقلیت را نادیده بگیرد و بازی‌ای که در آن حقوق از دفاع در برابر فقر ساختاری و نابرابری سیستماتیک عاجز است.

پارادایم لیبرال درنهایت، فاقد رتوریک و ابزار لازم برای شناسایی ریشه‌های این نابرابری‌ها و ارائه پاسخی رادیکال به آن‌ها است. بنابراین منفعت عمومی برساخته شده در این میدان می‌تواند و اغلب، تصویر تحریف شده‌ای از خیر جمعی باشد که آینه روابط قدرت موجود است، نه نقادی آن. این پارادوکس لیبرالیسم است. نظامی که برای آزادی و مهار قدرت بنا شد، می‌تواند ظریف‌ترین و مشروع‌ترین شکل سلطه را دامن زند.

منابع

- جلیلی، آیت‌اله؛ دهقان، فرشید و مؤمن، مهرداد (۱۴۰۴). «استقلال یا پاسخگویی: تأملی بر نهاد نظارت قضایی در نظام حقوقی ایالات متحده». **فصلنامه تحقیقات حقوقی**، دوره ۲۸، شماره ۱۱۱.
- حسینی، سیده‌ام‌البنین (۱۴۰۱). «دعوی مبتنی بر منفعت عمومی و نقش آن در مبارزه با فساد اقتصادی؛ مطالعه تطبیقی حقوق ایران، آمریکا و انگلیس». **پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب**، دوره ۹، شماره ۳.
- دیلمی، احمد؛ زارعی، پروین و مؤمن، مهرداد (۱۴۰۴). «قانون حکمرانی؛ غایت‌گروی یا وظیفه‌گرایی». **حقوق عمومی تطبیقی**، دوره ۲، شماره ۳.
- راسخ، محمد (۱۳۸۹). **حق و مصلحت: مقالاتی در فلسفه حقوق، فلسفه حق و فلسفه ارزش**. تهران: طرح نو.
- رالز، جان (۱۴۰۲). **لیبرالیسم سیاسی**، ترجمه: م. اکرمی، چاپ هفتم، تهران: نشر ثالث.
- طباطبایی، جواد (۱۴۰۱). **ملت، دولت و حکومت قانون**. انتشارات مینوی خرد.
- کانت، ایمانوئل (۱۴۰۳). **بنیان‌گذاری برای مابعدالطبیعه اخلاق**، ترجمه: سید م. حسینی، چاپ سوم، نشر نی.
- مرکز مالگیری، احمد (۱۳۹۴). **حاکمیت قانون: مفاهیم، مبانی و برداشت‌ها**. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- منصوریان، ناصر علی و شبانی، عادل (۱۳۹۵). «مفهوم منفعت عمومی و جایگاه آن در قانون‌گذاری ایران»، **نشریه دیدگاه‌های حقوق قضایی**، دوره ۲۱، شماره ۷۵.
- ویژه، محمدرضا و یحیی‌زاده، جواد (۱۴۰۲). «دولت حقوقی لیبرال؛ مطالعه موردی هابک و نوزیک». **پژوهش‌های حقوقی**، دوره ۲۲، شماره ۵۵.
- پرونده ابطال قرارداد سد خرسان ۳ (۱۴۰۲). **دادگاه عمومی حقوقی یاسوج**، شعبه ۹، دادنامه شماره ۱۴۰۲۴۱۳۹۰۰۲۴۱۷۲۵۵، قاضی دکتر رضا بهمنی.

References

- Ackerman, B (2017). The new separation of powers. In *The Rule of Law and the Separation of Powers* (pp. 395-490). Routledge.
- Anthony, G (2013). Public interest and three dimensions of judicial review. *N. Ir. Legal Q*, 64, 125.
- Bakhtin, M (2013). *Problems of Dostoevsky's poetics* (Vol. 8). U of Minnesota Press.
- Brown, W (2015). Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution.
- Crouch, C (2019). Post-democracy and populism. *The political quarterly*, 90(S1), 124-137.
- Deneen, P. J (2018). *Why liberalism failed*. Yale University Press.

- Ekins, R, & Forsyth, C. F (2016). Judging the Public Interest: The rule of law vs. The rule of courts. University of Cambridge Faculty of Law Research Paper. (۴۹),
- Elster, J (1982). The case for methodological individualism. *Theory and society*, 11(4), 453-482.
- Gilens, M, & Page, B. I (2014). Testing theories of American politics: Elites, interest groups, and average citizens. *Perspectives on politics*, 12(3), 564-581.
- Habermas, J (2015). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. John Wiley & Sons.
- Hayek, F. V (1942). Scientism and the study of society. Part I. *Economica*, 9(35), 267-291.
- Hirschl, R (2009). *Towards juristocracy: the origins and consequences of the new constitutionalism*. Harvard University Press.
- Lukes, S (1970). Methodological individualism reconsidered. In *Sociological theory and philosophical analysis* (pp. 76-88). London: Palgrave Macmillan UK.
- MacIntyre, A (2007). *After virtue* (3rd ed.). University of Notre Dame Press.
- Madison, J (2009). Federalist No. 51 (1788). Alexander Hamilton/ders./John Jay, *The Federalist*, Cambridge, Mass, USA, ua, 339.
- Möllers, C (2013). *The three branches: a comparative model of separation of powers*. Oxford University Press.
- Popper, K. R (1945). *The open society and its enemies Vol. 2: The high tide of prophecy*.
- Sandel, M (2005). Liberalism and the Limits of Justice. In *Debates in contemporary political philosophy* (pp. 150-169). Routledge.
- Sandel, M. J (1998). *Liberalism and the limits of justice* (2nd ed.). Cambridge University Press.
- Sandel, M. J (2012). *What money can't buy: The moral limits of markets*. Farrar, Straus and Giroux.
- Sax, J. L (1970). The public trust doctrine in natural resource law: effective judicial intervention. *Michigan Law Review*, 68(3), 471-566.
- Sunstein, C. R (2002). *The cost-benefit state: the future of regulatory protection*. American Bar Association.
- Sunstein, C. R (2018). *The cost-benefit revolution*. MIT press.
- Taylor, C (1985). *Philosophical papers: Volume 2, philosophy and the human sciences (Vol. 2)*. Cambridge University Press.
- Taylor, C (1991). *The ethics of authenticity*. Harvard University Press.
- Watkins, J. W (1952). Ideal types and historical explanation. *The British journal for the philosophy of science*, 3(9), 22-43.
- Wood, M. C (2013). *Nature's trust: Environmental law for a new ecological age*. Cambridge University Press.
- In Persian
- Deylami, A, Zarei, P, & Momen, M (2025). The law of governance: Consequentialism or deontology. *Comparative Public Law*, 2(3), 1-25 (In Persian)
- Hosseini, S. O (2022). Public interest litigation and its role in combating economic corruption: A comparative study of Iranian, American, and English law. *Comparative Research on Islamic and Western Law*, 9(3), 95-130 (In Persian)

- Jalili, A, Dehghan, F, & Momen, M (2025). Independence or accountability: A reflection on the institution of judicial oversight in the United States legal system. *Legal Research Quarterly*, 28(111), 159-178 (In Persian)
- Kant, I (2024). *Groundwork for the metaphysics of morals* (S. M. Hosseini, Trans, 3rd ed.). Nashr-e Ney (Original work published 1785) (In Persian)
- Mansourian, N. A, & Sheybani, A (2016). The concept of public interest and its place in Iranian legislation. *Judicial Law Perspectives Quarterly*, 21(75), 117-142 (In Persian)
- Markaz Malmiri, A (2015). *The rule of law: Concepts, foundations, and conceptions*. Research Center of the Islamic Consultative Assembly (In Persian)
- Rasekh, M (2010). *Right and Interest: Essays in the philosophy of law, philosophy of right, and philosophy of value*. Tarh-e Now (In Persian)
- Rawls, J (2023). *Political liberalism* (M. Akrami, Trans, 7th ed.). Nashr-e Sales (In Persian)
- Tabatabaei, J (2022). *Nation, state, and the rule of law*. Minouye Kherad Publications (In Persian)
- Vijeh, M. R, & Yahyazadeh, J (2023). The liberal legal state: A case study of Hayek and Nozick. *Legal Research*, 22(55), 141-169 (In Persian)
- Yasuj General Civil Court, Branch 9 (2023). Case No. 140241390002417255 concerning the annulment of the Khersan-3 Dam Contract (Judge Dr. R. Bahmani) (In Persian)